

Олександр Пилипенко

**ДОКУМЕНТИ З ОСОБОВОГО ФОНДУ АНДРІЯ ЖУКА
ПЕРІОДУ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ**

(Частина 1)

Висвітлюються документи з особистого фонду Андрія Жука – видатного українського революціонера часів УНР, громадсько-політичного діяча, одного з перших фундаторів кооперативних організацій на українських землях, які зберігаються в Центральному державному архіві вищих органів влади та управління України у м. Києві (ЦДАВО України) та висвітлюють діяльність членів Союзу Визволення України. Сподіваємось, що ці документи будуть корисні історикам, які досліджують історію України першої половини ХХ століття, джерелознавцям, краєзнавцям, оскільки проливають світло на окремі сторінки нашої славетної історії. Документи подано із збереженням мови, орфографії, пунктуації оригіналів.

Ключові слова: Андрій Ілліч Жук, особовий фонд; українські архіви, Союз Визволення України.

Андрій Ілліч Жук протягом 1929–1943 рр. передав частину власних документів на зберігання до Музею визвольної боротьби у Празі. Серед цих матеріалів були документи організацій, товариств, партій – СВУ, РУП і УСДРП і частина документів, які висвітлювали громадсько-політичну діяльність самого Андрія Жука. Після передачі урядом Чехословаччини “Празького архіву” до СРСР, частина цього архіву спочатку була передана до Державного архіву Львівської області, де був створений фонд А. Жука під № 227с. У вересні 1946 р. цей фонд обсягом 13 справ надійшов до Центрального державного історичного архіву УРСР у Києві (ЦДІА УРСР у м. Києві)¹.

Відповідно з ЦДІА УРСР фонд № 227с був переданий до Центрального державного архіву жовтневої революції (ЦДАЖР УРСР) 9 липня 1952 р. на підставі розпорядження архівного управління МВС УРСР від 13 травня 1952 р.² Згідно з актом передачі документів № 26 відомо, що надійшло 13 справ, які склали один опис. Вони пізніше лягли в основу першого опису фонду Р-3807с в ЦДАЖР УРСР, а нині ЦДАВО України. Під час роботи в квітні 1947 р. особливого відділу секретних фондів ЦДІА УРСР у Львові було виявлено

¹ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України), Ф. 3807 (опис документів справи фонду), арк. 1.

² Магурчак А.М. Огляди джерел та документальні нариси К., 2013. С. 109

серед десятків архівних фондів і документи, присвячені А. Жуку, де і був створений фонд А. Жука № 266с у кількості 12 справ³. Згідно з планом роботи особливого відділу секретних фондів ЦДІА УРСР на 1948 р. передбачалось скласти 6 характеристик на фондоутворювачів особових фондів, серед яких згадувався і А. Жук⁴. Крім того, у Львівському обласному державному архіві був виявлений ще один фонд А. Жука під № 103с. Станом на 19 лютого 1948 р. в ньому зберігались 22 справи – спогади, біографічні нотатки А. Жука⁵.

В основу фонду № 103с лягли документи із “Празького архіву”. Значна частина архівних матеріалів надійшла з Чехословаччини в 1959 р. Серед перелік фондів – фонд А. Жука “Керівник Союзу визволення України в м. Відень”. Водночас відбувався науковий опис справ. Так, 11 березня 1959 р. було розписано документи, присвячені спогадам А. Жука про діяльність в РУП, УСДРП, вирізки статей з журналів, газет. Згідно з актом від 23 квітня 1966 р. з Львівського обласного державного архіву надійшов фонд № 727с “Жук Андрій Ілліч” в кількості 30 справ, які хронологічно охоплювали 1881–1939 рр., до ЦДІА УРСР на підставі розпорядження Головного архівного управління при Раді міністрів СРСР, архівного управління республіки № 3/ГБ/071 від 5 березня 1966 р. Присвоєння номера фонду А. Жука Р–3807с.

«Жук Андрій – член Харківського Центрального комітету Революційної української партії (РУП), Голова президії Союзу визволення України, активний учасник емігрантських організацій українських буржуазних націоналістів” відбулося в ЦДАЖР УРСР у 1961 р. За актом перевірки від 24 грудня 1971 р. у фонді Р-3807с “Жук Андрій – член Харківського ЦК РУП 1903–1934 рр.” вже нараховувалось 54 справи. Ці справи надійшли до ЦДАЖР УРСР з ЦДІА УРСР.

Розсекречення фонду відбулося відповідно до акта від 18 листопада 1990 р. комісією з розсекречування документів відділу спецфонду ЦДАОР УРСР на чолі із заступником директора архіву Ткача Р. І. Підстава – наказ директора архіву від 11 березня 1987 р., пункт 2 рішення колегії Главархіву УРСР “О расширении доступа к документам, хранящимся в государственных архивах республики”, а також положення № 4 інформаційного листа 04-779 від 14 грудня 1989 р. “О проведении работы с архивами республики по расширению доступа к документам ГАФ СССР”.

А. Жук любив книгу і мав власну бібліотеку, зібрану з творів україномовної та іноземної літератури, кількістю 598 томів⁶. В наведених нами листах міститься перелік книг, надісланих А. Жуком до НТШ у кількості 138 позицій, а також видання СВУ, полонених у фрайштадському таборі,

³ ЦДАВО України, Ф. 14, Оп. 7, Спр. 246, Арк. 48; Спр. 306, Арк. 14.

⁴ Там само, Спр. 306, Арк. 4.

⁵ ЦДАВО України, Ф. 3807, Оп. 2, Спр. 54, Арк. 3.

⁶ Там само. Оп. 2 Спр. 47 Арк. 3-11.

книги про Т. Шевченка і його твори. Публіцистичному доробку А. Жука присвячено кілька справ. Зокрема це вирізки статей із газет “Діло”, “Новий час” за 1930-ті роки під псевдонімами Андрій Вовчанський, А. Критський⁷.

Архівний фонд особового походження українського громадсько-політичного діяча Андрія Ілліча Жука є унікальним за своїм складом та структурою. Сьогодні опис 2 фонду нараховує 68 справ. В ньому представлені цінні документи, узагальнення і аналіз яких дає змогу здійснити часткову реконструкцію життєвого шляху славетного борця за незалежність України, а також з першоджерел дослідити історію діяльності РУП, УСДРП. Уведення в науковий обіг документів архівного фонду № 3807, зокрема неопублікованого епістолярію, рукописів А. Жука і програмних документів партій, товариств, автором яких він був, сприятиме науковому вивченню українського суспільно-політичного руху початку ХХ ст.

1.

Звіт А. Жука про поїздку до табору військовополонених у Фрайштадті 1-2 березня 1915 р.

ЗВІТ З ПОЇЗДКИ ДО ТАБОРУ ПОЛОНЕНИХ В ФРАЙШТАДТІ.

В Фрайштадті побув я три дні разом з товаришом Жеденевським в днях 1-2 марта 1915 року. Пожинаючи особисті вражіння і спостереження обмежусь фактичним представленням просвітньо-політичної роботи яка в сім таборі ведеть ся під зарядом «Союза Визволення України».

Табор числить коло 12 тисяч полонених з виїмком кількасот жидів і членів інших національностей все Українці. Почалась робота з приїздом професора Сімовича в першій половині листопада 1914 року з організації читань української літератури для іншої маси полонених. Одночас почалась організовувати бібліотека. В грудні заведено хор і оркестру. Для оркестри закуплено музичні інструменти, пізніше фортеп'ян, фісгармонія і грамофон.

Пізніше для організації читань куплено чарівний ліхтар. В лютім заведено науку неграмотних, курс німецької мови, рисовань, основано кружок драматичний і заведено курс української граматики, української літератури і історії України. Вся та робота веде ся під загальним проводом професора Сімовича при співробітництві ф. Турули панів Безпалка Гаврилка Голубця і кількох полонених х інтелігенції як учитель Падалка, академік Бондаренко й інші. Основою і центральним місцем є бібліотека, читальня, яка містить ся в окремім бараку, прикрашенім портретами українських діячів. Бібліотеку веде учитель з полонених Клепач. Дня 1/1 1915 р. бібліотека числила 500 книжок в українськім відділі і 100 книжок в російськім відділі.

⁷ ЦДАВО України Ф.3807, Оп. 2, Спр. 52, Арк. 8-15

Всі книжки зкаталоговані і зінветовані. В окремій книзі роблять ся виписи випозичених книжок, а бібліотека робить у себе замітки про бажання полонених щодо книжок і їх суд про прочитані книжки. Видають ся книжки кожного дня по обіді між 2-4 годинами, пересічно на день яким сто особам. Забрані книжки несуть до себе в бараки, або сідають тут же в читальній залі і читають. Часто грамотні читають на голос в маленьких кружках для неграмотних. За час 15 листопада до 28 лютого 1915 р. випозичено було українських книжок до 2998 а російських 813. Всіх читаючих є около 1000. З українських книжок найбільшим попитом тіжить ся твори Квітки-Основяненка, Вовчка, Шевченка, інтелігентні люди читають багато Франка і Коцюбинського. З історичних книжок читають Антоновича про козацькі часи на Україні, історію України Коваленка, а з російських книжок популярну історію російську шишка і записки Генерала Куропаткіна про російсько-японську війну. Серед позичальників найбільше полонених Полтавців і Чернігівців.

Ширшу публіку з полонених захоплюють читання в слух, в викладовім бараці, який веде Сімович, Безпалко, Гаврило і деякі з полонених. На таких читаннях буває пересічно кожного дня 600–700, а іноді і поперх 1000 людей. До тепер читались окремі твори Шевченка, Марка Вовчка, Руданського, Мирного, Франка, Винниченка, Глібова. Читання такі ведуть ся також в окремих бараках, на які учащає по 100 по 200 людей. Під кінець крім белетристики почали читати на соціальні теми. Читалось про кріпацьку неволю, в моїй присутності читав Безпалко брошуру: «Чи є тепер панщина».

Велику атракційну силу і виконуюче значіння мав хор, zorganizований в кінці грудня 1914 року отчем Турулою. Хор складаєть ся з 129 людей, переважно Полтавців, Чернігівців і Києвлян. Є прекрасні сопранові і баритонові голоси. При кінці марта вивчив хор кількадесят пісень народних композицій Лисенка.

(ЦДАВО України Ф. 3807, Оп. 2, Спр. 3, Арк. 172)

2.

Лист А. Жука до Д. Дорошенка і товаришів від 16.03.1916 р.

Лист А. Жука до Д. Дорошенка і тов.

Четвер

16/III 16

Перед кількома днями приїхав до Львова з Луцька п. Сигізмунд Густавович Ляоппе, німецький пастор, з роду німець, але спольщений. Він є референтом шкільним при Кроденменди в Луцьку і займаєть ся кріонізацією шкільництва в місті Повіті. Є він також заступником бурмістра. Приїхав за підручниками і приладами шкільними. Мав адресу Крип'якевича і до нього звернувся за підручниками для українських шкіл. Був я у нього сьогодні з Крип'якевичем і довший час говорив про шкільні справи. Удає з себе об'єктивного чоловіка і, здаєть ся, ним є, але на першім пляні ставить поляків,

нехотя. Німець польської культури, але прихильний до українців – так можна його характеризувати. Все ж ліпше як поляк або рутенець, що тіни своєї рутенської боїться...Отже будуть отворені дві українські школи – одна в Луцьку, друга на селі, близько Луцька. В Луцьку учителем буде Голубович, про якого Льоппе відзивається якнайкраще, на селі якийсь також місцевий вчитель. Далше можна буде отворити школи в інших селах, коли знайдуться учителі. В Луцьку існує уже школа польська, приватна.

Буде заложена крім української школи, школа жидівських дітей німецько-польська (паралельні класи). Кравськомада мала б покривати всі кошти оновлення шкіл і половину коштів утримання школи (плянові видатки), другу половину мало б покривати родичі, громада. Тож нібито є рішення, але Льоппе навіть коли можемо причинитись матеріально до закладання шкіл помагати як раз при основаною їх. Значить покривати частину коштів основання і вльоження в наукові осередники та прилади, а на покриті другої половини більших видатків мають знайтися місцеві средства.

Я з Крип'якевичем став на тім, що треба помагати при основаною, в сей спосіб готуються власті до акцій і заохочується людяність, а коли школа оснується – тоді якось буде... Просто буде подумати про доставлення учительства з Галичини. Конче треба також позбирати учителів і академіків з полонених на Волині і Холмщині та в Фрайштадті курс урядити, може зложаться так обставини, що їх випустять на вільну стату і вони отримають на полоні таких учителів. Для Луцької школи закупили все необхідне. Кошти сього закуйна будуть виносити 200 до 300 кор. Можемо для кожної школи жертвувати сею сумою. Річчю місцевого Комітету буде урядувати зносини з .., займатися збиранням і взагалі опікою шкільництвом в наукових областях.

Сьогодні винайняв помешкання в ставропігії, з Бляхарської ул Сход велика простора кімната для приміщення комітету польських і комітету для окупованих країв. Чинш – 30 кор. Місячно, але треба умеблювати, машину до писання купити і заусловити чоловіка до канцелярської роботи. Дав. Анож до «Діла» зголосився один академік. Може його прийму за яких 150 кор. місячно. Конче тут треба постійно бути мені або Дорошенкові.

З'явився сьогодні Фоли Літак як птиця, а нащо? Привіз від Вас листи. Чаковський просить, щоб Скоропис конче його зарекламував. Треба також конче зареклямувати Крип'якевича до диспозиції Союза для роботи у Львові. Зробіть се чим скорше. Я далше хворий.

(ЦДАВО України Ф. 3807, Оп. 2, Спр. 3, Арк. 173)

3.

Лист Андрія Жука від 18.03.1916 р.

18/III 1916

Вчора 17/III підготував нову конференцію з Войнаровським і Фомичами в справі «Українського слова» і в інших справах. З «Українським словом» досі не ясно. Напишіть до Скоритися, щоби не висилав до «Українського слова» жадних грошей він доки ми не напишемо, а зробимо як тоді, як справа виясниться. Сьогодні 18/III принакком повернувся учат. Таранько, який з нами кореспондує і є коло Луцька та який головно знімається на місці нашими народними справами. Умовляємо з ним про все. Говорив, що Гаврикови не дуже добре йде, він мав підходящий циз пізнання ним мови і не має «форм європейських». Але трохи людей звербував перебуває на селах. Є там дідичи поляки – українофіли. Спритно повів справу Савович в Цал. Цалинятку, але багато є невідповідних людей (шулювини) серед яких тої партії, що прийшла до Кадет – добрі. Зовсім не повелося Цітоверхому в Ковелі, його підтримують, як про се мені сказав сьогодні Назарук. Не знаю, чи правда. Сьогодні вечером улаштовую товариську вечерю з нагоди побуту тут Льоппе і Таранька. Се потрібно. Вчора остаточно полагодив справу з Будзиковецьким, книжок найшлося всього по 227 кор. Правда він їх за тією ціну відаруває, але є гарні речі.

Для школи в Луцьку закуплено все, що треба. Може бере з собою, через Таранька передався літературу для німців і для подарення серед поляків. Село Ліпинецького є під Австрією, в Вол Вол повіті. Голубович знає Ліпинецького. Таранько про Голубовича відзивається найкраще. Чи послали йому гроші? Вчора послали до Льоппе «для адаптації». Барвінського. Гроші з Берліна коли не можуть прислати довго хай перешле почта до Львова, бо я тут затримався не менше як на тиждень. Мушу налагодити все, а Дорошенко хай збирається сюда чим скорше, бо без присутності когось з нас – не піде.

(ЦДАВО України Ф. 3708, Оп. 2, Спр. 3, Арк. 174)

4.

Лист Андрія Жука від 20.03.1916 р.

20/III 1916

В суботу вечером зібрав я більше товариство і гостили вечерею пастора Льоппе, про якого я вже згадував. Здається він і я одним з тих «інспекторів», про яких згадувало в письмі arme oberkomando. Чим далі тим більш виявляється, що він є властиво поляк, але для нас не буде шкідливий. Він є фактичним бурмістром Луцька, бо бурмістр мало інтелігентний чоловік. Цивільним Комісаром є нікий Тайдельов, німець з Буковини, оженений з донькою православлн. Священника. Певно його знає Василько і що дорогою можна б мати там вплив. Дуже було б бажаним, як би при помочі Тайдельова, та його представлення приділити до справ нинішніх в Луцькім окрузі Таранька. Взагалі на місці можна багато зробити коли б були свої люди в

урядах або впливи. Показує се Володимир. Там уже пороблено з місця староста о спровадження до Володимира двох вчителів з Галичини.

Поїде, як вигорить справа, сестра жінки Крип'якевича і якийсь Бойчук. Третьою силою учит. Буде місцевий учитель з села, не пригадую назви яка, а провчившись трохи при Галичанах піде учителювати на свої села, де також приготується отворення школи. Вчора, в неділю, був на засіданню Комісії для шкільних справ в окупованих областях при учит громаді. В середу продовження. Вечором вчора були сходи у Войнаровського в справі укр. слова. Голубович підписав нарешті. Здається справа піде, тільки всі вони проти Цегельського. Не кажіть тільки про се самому Цегельському.

Виводзьо Старосельський приїхав сюди з Кодри і подавав близькі інформації про звербованих добровольців в Вол Волинському повіті. Жиди – гарні хлопці, українці – слабкіші. Вітовському і Гаврилкові завдання не повелося. Бачився з видавцями шмахів – Федорцівим і Дід ушками. Говорять приязно, може для того, що камінь за пазухою носять. Але не зворожити а з особистої приязні до Донцова. Назарук казав, що вища дружня з співробітників «Шляхів». Треба чим скорше рекламувати Крип'якевича до Фрайштадту або взагалі до роботи серед полонених, бо його готові при новім побирі взяти до війська. Юльцо Бач дуже хворий, а до того має жінку і маленьку дитину. Лежить у жінки. Мусів йому допомогти. Гонікевич обіцяв щось написати, взяв зачет на працю. Баранови замовив брошурку про політичні партії в Галичині, можна буде в Цістнику друкувати. Через Сідалевича очідавав таку літературу і листи для Вас і для жінки.

А. Жук

(ЦДАВО України Ф. 3807, Оп. 2, Спр. 3, Арк. 175)

5.

Лист Андрія Жука від 6.04.1916 р.

6/IV 1916

Львів

Дорогі товариші!

Хотів я дістать собі якусь перепустку з Поліції. В сій справі кликав мене сьогодні до себе директор поліції Райхлендер. Справа перепустки з Поліції стала безпредметовою, бо вчора кликав мене до Штоткомади і обіцяв щось дати, натомість директор Поліції дещо ці кавового сказав, важного для нас з огляду на роботу нашу до Львова. Отже сказав, що він жодної акції Союзу у Львові не допустить.

З Відня можемо робити, а у Львові він не може дозволити. Так само всяких зборів, акцій не може терпіти. Коли я попитав його, яка причина, відповів, аби не вносити хаосів у міжнародні відносини, бо він забагато того вже має. Запитував про ціль мого приїзду, каже чув, що Союз закладає тут якісь комітети і проч. А тому пояснив, що є на річи, що приїхав в справі двох комітетів, один з яких має цілі культурну поміч населенню окупованих країв,

другий – полоненим. Що акції політичної Союз у Львові не має наміру вести і не буде, бо се не є його політичний таран, а те, що робить у Львові – робить з порозумінню з політичною репрезентацією австрійських українців. На се директор поліції сказав, що він нічого не має проти існування тих двох комітетів, йому ходить тільки те, щоб Союз не робив тут ніякої політичної акції, щоб не вносити замішання у внутрішні відносини українців! Звідки се?

Далі директор поліції засягав інформації взагалі про діяльність Союзу, а з своєї сторони виявив докладно знакомство з нашими внутрішніми відносинами, між іншим згадував про українську друку в Швейцарії, але вказаної ворожі проти Союзу і не тримає з Австрією. Перебіг сенсацій був дуже чемний в найкраще, щоб не було непорозумінь, висновків навіть, що директор поліції не буде досить перешкоджання отак двох комітетів і для нашої особистої комунікації зі Львовом, зрештою обіцяв йому, що про всякої заходи наші, що мають публічний характер, будемо порозумітися з також Директорії. На се була протестуюча відповідь. З факту сего на разі не робить ніякого уж...ку і не розповідайте його нікому до мого повороту.

Вчора було засідання Народного Комітету, що втім створення делегацій Ради у Львові перепало всіма проти галасу Бачинського. В який голосував за делегацією тільки проти того обсягу діяльності, який міститься в програмі Твиницького. Сьогодні буде між партійна нарада, на якій займу те становище, як Бачинський на Нар. Ко-ті, узглядаючи всі Ваші вказівки в сій справі. Зрозуміла справа ся не тіче так скоро, а ми не маємо причини її підганяти.

Вчора був у Костя. Інформував його про Комітет для величі і про такі справи, а скільки я їх тут знаю. Щодня їзжу..., яке й нам перешкоджає. Він нікого не приймає, сказав, що може Бюро не здати ...при делегації Ради, я на се призойкнув, що розуміється набрав вражіння, що тому дуже занехаяв на створення делегації і дав до зрозуміння, що є труднощі, які того ж таки дня й отказався. Проти – Борек, Колеса і пр. тутішні Костя «опозиція». Казав, що Косів приготовлення від...в армії, щоб Росії віддати організ. Хоча на оставлених землях – Він мені про се не писав, а може він не говорив нам про се. Інакше і не можливо, тільки нам треба показати щось під фірмою Ради, до її складова частина, ми і свою фірму до тої... прийшов і перед у тій справі уже. Тільки - хто? Менше важке тепер для нас товари, але надзвичайно важно нам скорше туду витратить кому з нас. Хай Басок о се старається.

П. Савина Сидорович вже писала з Володимира. Школа в сих днях може функціонувати, записати 30 дітей українських і 300 жидівських. І се добре. Тому інструкцію ми їй з Крип'якевичем дали, щоб і жидів приймати. З Луцька нічого не маємо і не знаємо, як там справа стоїть.

Здоров'я /Підпис/

21/II – відповідь в справі ЦК - до кого мав відправити

(ЩДАВО України, Ф. 3807, Оп. 2, Спр.3, Арк. 176-177)

Referenses

1. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy), F. 3807 (opys dokumentiv spravy fondu), ark. 2.
2. Mahurchak A.M. (2013) Ohliady dzherel ta dokumentalni narysy Kyiv, Ukraina. S. 109
3. TsDAVO Ukrainy, F. 14, Op. 7, Spr. 246, Ark. 48; Spr. 306, Ark. 14.
4. Tam samo, Spr. 306, Ark. 4.
5. TsDAVO Ukrainy, F. 3807, Op. 2, Spr. 54, Ark. 3.
6. Tam samo. Op. 2, Spr. 47, Ark. 3-11.
7. TsDAVO Ukrainy F.3807, Op. 2, Spr. 52, Ark. 8-15.

Пилипенко Олександр Євгенійович – доктор історичних наук, професор, професор кафедри гуманітарних дисциплін Національного університету харчових технологій (м. Київ, вул. Володимирська, 68)

Oleksandr Pylypenko – Doctor of History, Professor, Professor of Human courses of the Nation technology food industry University, Kyiv, Volodimirska str., 68.

Дата подання: 14.02.2020